

Кулматов Т.Н., Акматова К.И.

**ОРТО НАРЫН ӨРӨӨНҮНҮН ЖАРАТЫЛЫШЫНЫН
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ ЖАНА РЕКРЕАЦИЯЛЫК РЕСУРСТАРЫ**

Кулматов Т.Н., Акматова К.И.

**ПРИРОДНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И РЕКРЕАЦИОННЫЕ
РЕСУРСЫ СРЕДНЕНАРЫНСКОЙ ДОЛИНЫ**

T.N. Kulmatov, K.I. Akmatova

**NATURAL FEATURES AND RECREATIONAL RESOURCES
OF THE MIDDLE NARYN VALLEY**

УДК: 528.854.2.

Бул макалада Орто Нарын өрөөнүнүн башка өрөөндөргө салыштырмалуу жаратылышынын өзгөчөлүктөрү каралып, ошол өрөөндөгү рекреациялык ресурстарга мүнөздөмө берилип, аларды пайдалануусунун азыркы мезгилдеги абалы чагылдырылган. Ортоңку-Нарын өрөөнү Нарын жана Ак-Талаа райондорунун аймагында чыгыштан батышка Эки - Нарындан тартып Ак-Шыйрак (Чаар-Таш) кырка тоосуна чейин созулуп жатат. Түндүктөн Капка-Таш, Корго, Арча-Таш, Баук, Молдо-Тоо, түштүктөн Нарын-Тоо, Ала-Мышык, Кара-Тоо, Байбиче-Тоо, Жаман-Тоо курчап турат. Ал эми тектоникалык структурасы боюнча Орто Нарын өрөөнү тоо арасында жаткан эң ири синклиналдык ойдуң болуп эсептелет жана баардык тарабынан тоолор менен курчалган туюк өрөөн болгондуктан климаты кескин континенттик, кургакчыл, кышы суук келип, инверсия кубулуштары мүнөздүү. Орто Нарын өрөөнү туризм багыты боюнча да келечектүү десек болот. Себеби: Бул аймак өзгөчөлөнгөн кооз жаратылышы, асман тиреген тоолору менен айырмаланат жана көптөгөн жаратылыш коруктар, парктар жайгашкан.

Негизги сөздөр: өрөөн, ландшафт, рекреациялык ресурс, климат, экология, туризм, континенттик, кургакчыл.

В данной статье рассмотрены особенности природы Средне-Нарынской долины по сравнению с другими долинами, дана характеристика рекреационных ресурсов данной долины и отражено современное состояние их использования. Средне-Нарынская долина расположена на территории Нарынского и Ак-Талинского районов и простирается начиная с востока на запад от Эки - Нарына до хребта Ак-Шыйрак (Чынар-Таш). С севера окружают Капка-Таш, Корго, Арча-Таш, Баук, Молдо-Тоо, с юга-Нарын-Тоо, Ала-Мышык, Кара -Тоо, Байбиче-Тоо, Жаман-Тоо. А по тектонической структуре Средне-Нарынская долина является самой крупной синклинальной котловиной и характеризуется резким континентальным, засушливым, холодным зимой и явлениями инверсии, так как она представляет собой замкнутую долину со всех сторон, окруженную хребтами. Перспективной можно сказать и по туристическому направлению Средне-Нарынскую долину. В связи с чем, данная

территория отличается уникальной природой, высокими горами и имеет множество природных заповедников и парков.

Ключевые слова: долина, ландшафт, рекреационные ресурсы, климат, экология, туризм, континентальный, сухой.

This article describes the features of the nature of the Middle-Naryn valley in comparison with other valleys, characterizes the recreational resource of the valley and reflects the current state of their use. Middle - Naryn valley is located on the territory of Naryn and AK-Talin districts and stretches from East to West from Eki - Naryn to the ridge AK-Shyrak (Chynar-Tash). From the North surround Kapkatash, cargo, Acha-Tash, Baku, Moldo-Too, from the South-Naryn-Too, Ala-Myshyk, Kara-Too, Baibiche-Too, Zaman-Too. And the tectonic structure of the Middle-Naryn valley is the largest synclinal basin and is characterized by a sharp continental, arid, cold winters and inversion phenomena, as it is a closed valley on all sides, surrounded by ridge. Promising can be said in the tourist direction of the Middle-Naryn Valley. Because this area has a unique nature, high mountains and has many nature reserves and parks.

Key words: valley, landscape, recreational resources, climate, ecology, tourism, continental, dry.

Ортоңку-Нарын өрөөнү Нарын жана Ак-Талаа райондорунун аймагында чыгыштан батышка Эки-нарындан тартып Ак-Шыйрак (Чаар-Таш) кырка тоосуна чейин созулуп жатат. Түндүктөн Капка-Таш, Корго, Арча-Таш, Баук, Молдо-Тоо, түштүктөн Нарын-Тоо, Ала-Мышык, Кара-Тоо, Байбиче-Тоо, Жаман-Тоо курчап турат. Өрөөндүн таманы Алабуга суусу Нарынга куйган жерде 1500 м, Кичи-Нарын менен Чоң-Нарындын чаттарында 2250-2300 м бийиктикте жайгашкан. Эки-Нарындан Ак-Кыяга чейин өрөөн кууш (2-5 км), таманы бийик (2000 мден жогору) келип, батышка барган сайын кеңейе баштайт. Өрөөндүн таманы төртүнчүлүк аллювий-пролювий шилендилери менен капталган. Өрөөндүн жазы жерлеринде, айрыкча Ат-Башы суусу кошулгандан кийин

Нарын дарыясы жайылып (жайылманын туурасы 1-1,5 кмге жетет) агып бир нече айрыктарга бөлүнөт да аралчаларды пайда кылат. Чоң сууну бойлой бир нече бийик тектирлер созулуп жатат. Кеңирирээк жана даана байкалган 4чү жана 5чи тектирлердин үстү тегиз келип, калыңдыгы бин нече метр болгон лесс түрүндөгү кумайлуу чопо менен капталган. Орто Нарын өрөөнүнүн борбордук бөлүгүндө 4-5 тектирдин бетинде суффозиялык карст чуңкурлары (диаметри 10-15 м , тереңдиги 5-8 м), туюк жарлар бар. Ак-Кыядан төмөн Нарындын сол өйүзүндөгү бийик тектирлер тоо этегиндеги түздүк менен кошулат (Кара-Талаа, Ак-Талаа). Нарындын оң өйүзүндө бардык аралыкта, сол өйүзүндө Куланак айылынын батышты карай чаптуу адырлар тилкеси созулат. Адырлар палеоген, неоген тектеринен түзүлүп чаптуу беттери тик, жылаңач, өтө тилмеленген (учтуу кырлар жана аларды бөлүп турган терең, кууш колоттор көп). Ал эми чаптарга карама-каршы адырлардын капталдары азыраак жантайыңкы жон сымал келет. Чап өрөөндүн таманынан 450-600 м бийик көтөрүлөт. Мында да чополуу карст кубулуштары байкалат. Чаптуу адырлар тилкеснен жогору тилмеленген бөксө тоолор, же бийик тоо капталдары орун алган. Тектоникалык структурасы боюнча Орто Нарын өрөөнү тоо арасында жаткан эң ири синклиналдык ойдуң; батышты карай төмөндөйт. Тоо капталдары палеозойдун катуу тектерден турат.

Баардык тарабынан тоолор менен курчалган туюк өрөөн болгондуктан климаты кескин континенттик, кургакчыл. Кышы суук, инверсия кубулуштары мүнөздүү. Январдын орточо температурасы Нарын шаарында -17°C, Долондо -13,7°C. Жайы жылуу (июлдуку 17,1- 19,2°C). Жаан-чачыны өрөөндүн таманындагы 200ммден тоо капталдарында 500ммге чейин көбөйөт. Жаан-чачындын көбү жаз, жай айларында түшөт. Өрөөндүн аймагында Нарын дарыясына Ат-Башы, Алабуга, Терек, Мыкаачы, Ак-Тал (сол), Он-Арча, Кажырты, Жерге-Тал, Куртка (оң) ж.б. суулар куят. Алардын баары бийик тоо капталдарында жаралат.

Климатынын кургакчылдыгына байланыштуу өрөөндүн таманында жарым чөл жана талаа ландшафттары кеңири таралган. Өрөөндүн таманында, тектирлерде шыбак-кылканактуу-шор өсүмдүктөрү жылаңач чаптарда чөл менен айкалышкан жарым чөл басымдуу. Топурагы агыш коңур же бозомтук күнүрт болот. Чаптуу жерлерде өсүмдүктөр өтө сейрек, бирин серин шор өсүмдүктөрү (баялыш, кара барак, көкпек, адырашман, терескен, чекенде, эбелек, чингил ж.б.) адырларында шыбак, аккылкан бетеге өсөт.

Ортоңку-Нарын өрөөнүнүн батыш жагында жана Алабуга өрөөнүндө таш-шагылдуу жерлерде төө тапан жана тикендүү куурай өсөт. Бөксө тоолордо жана айрым тоо капталдарында, Эки-Нарын тарабындагы өрөөндүн таманында шыбак-бетегелүү талаа ландшафттары кеңири аянтты ээлейт. Каксоо күнөстүү жерлерде төө куйрук, алтыгана ж.б. бадал өсүмдүктөрү кездешет. Тоо этектеринде, өзөндүн жапыс тектирлеринде чий өсөт. 2500-2600 м ден жогору бетеге, тоо сулу аралаш шыбактуу жана кылкандуу талаа зонасы орун алган. Ал эми тескей беттеринде карагай токойлуу шалбаа же шалбалуу талаа ландшафттары тараган. Эки-Нарын тушта карагай токою өрөөндүн таманына (2300 м) чейин түшсө, Ала-Мышык, Кара-Тоолордо өйдөлөйт. Аба массалары өрөөндө батыштан чыгышты карай жогорулап жаан-чачындын өлчөмү көбөйгөндүктөн Молдо-Тоо менен Капка-Таштын түштүк капталдарындагы кууш капчыгайларында да карагай токойлорунун үзүк-үзүк аянттары кездешет. Түндүк-чыгышка кээде күнгөй жагына караган капталдарында арча токою кезигет. 3100-3200 мден жогору бетеге, доңуз сырты, өлөңдүү, шимүүр, каз таман ж.б. түркүн чөптүү субальп, альп шалбаалары бар, күнгөй беттерине шалбаалуу талаа ландшафты мүнөздүү.

Ортоңку-Нарын өрөөнүнүн таманындагы түздүктүү жерлер дыйканчылыкка пайдаланылат. Анда негизинен тоют өсүмдүктөрү (беде, эспарцет, тоюттук жүгөрү), дан эгиндери (арпа, буудай, сулуу) жана жашылча жемиш (картошка, пияз, сабиз, капуста ж.б.) эгилет. Тоо капталдары жайытка пайдаланылат. Ат-Башы, Он-Арча ГЭСтери, Он-Арча каналы бар. Өрөөн аркылуу Бишкек-Торугарт, Бишкек-Нарын-Казарман автомобиль жолдору өтөт. Ортоңку-Нарын өрөөнүндө Нарын шаары, Достук шаарчасы, Ак-Талаа жана Нарын райондорунун айылдары жайгашкан.

Жаратылыш шарттарынын өзгөчөлүктөрү боюнча өрөөн бир катар белгилери боюнча чыгыш Памирге окшошуп кетет. Өрөөндүн жаратылышы айрым компоненттери боюнча изилденген. Өрөөндүн аймагында жайыт ресурстары көп болгондуктан Ак-Талаа, Нарын райондорунун негизги жайкы-кышкы жайыт базасы катары колдонулуп келген жана колдонулат. Ошондой эле өрөөндүн аймагынын айрым жерлери рекреациялык багытта пайдаланыла баштады.

Орто бийик тоо аралык рекреация районунун аймагында туризм тармактарын өнүктүрүүгө өбөлгө түзүүчү факторлордун бири катары тарыхый-архитектуралык мурастар кызмат кылат. Өрөөндүн аймагындагы Шырдакбектин шарчасынын урандылары, таш

доорунда калыптанган адамдардын турак-жайлары (Он-Арча) сыяктуу түрдүү эстеликтер жайгашкан.

Ошондой эле Орто Нарын өрөөнү келечекте туризм багыты боюнча да келечектүү десе болот. Себеби: Бул аймак башкаларга окшобогон өзгөчөлөнгөн кооз жаратылышы, асман тиреген тоолору менен айырмаланат жана көптөгөн жаратылыш коруктары, парктар жайгашкан. Нарын өрөөнү ошондой эле орто бийик тоо аралык өрөөндөрдө этнографиялык, экологиялык, улуттук оюндар, аңчылык, балык улоо, экстремалдуу, жайлоо, тоодо жөө жүрүү туризми, ат туризми, трэкинг, рафтинг, альпинизм ж.б. ушул сыяктуу туризмдин түрлөрү азыркы убакта өнүүгүдө жана өнүкмөкчү, келечеги кең туризм тармактарынын катарын толуктап турат [2].

Өрөөндүн аймагындагы туризмдин эң негизги түрлөрү болгон этнографиялык туризм. Орто-Нарын өрөөнүнө келген туристтер жаратылыштын эң кооз жайларын, тарых, искусство, архитектура эстеликтерин, эл чарбасынын азыркы кездеги объектилерин жана курулуштарын гана көрбөстөн, Орто Азиядагы түрк элдеринин ичинен эң байыркысы болгон Кыргыз элинин материалдык-турмуштук, рухий маданияты, үрп-адаты, каада-салты, улуттук майрамдары менен да таанышат.

Экологиялык туризм - бул жүздөгөн жылдардан бери өзгөрүлбөй келе жаткан жана цивилизациянын таасири тийбеген жерлерге болгон саякат. Бул аруу жаратылышты жана кылымдардан бери өзүнүн өзгөчөлүгүн сактап келе жаткан элдин үрп-адаттары жана маданияты менен таанышууга болгон мүмкүндүк.

Айрым адистер экотуризмди принципалдуу деп, баардык туристтик индустриянын туруктуу принциптери менен карашса, экинчилери экотуризмди өзгөчө туризм менен окшоштурушат, үчүнчүлөрү аны жаратылышты коргоо алкагындагы туризмге киргизишет.

Улуттук ат оюндарынын фестивалы: «Улак тартыш», «Кыз куумай», «Тыйын эңмей», «Эр эңиш». Фольклордук шоу: жаңы конушка колуктуну коштоп жеткирүү боюнча үйлөнүү салтанаты, тушоо кесүү ырымы, мергенчилик. Фестивалдар: алгыр куштардын, аңчы тайгандардын (кыргыз тайганы). Мына ушундай кыргыздын каада-салттары, үрп-адат, ырым-жырым, улуттук оюндары менен туристтер же фольклорго кызыккандар атактуу жайлоолордо таанышып, ал тургай өздөрү да катыша алышат. Улуттук кол өнөрчүлүк менен таанышуу, сувенирлерди, кийиз төшөктөрдү, килемдерди жана кыргыз тиричилигинин башка элементтерин жасоону көрсөтүү, сувенирлердин соодалоо көргөзмөсү да уюштурулат. Кыргыз

элинин кылымдарды карытып, эл менен бирге келе жаткан эң сонун улуттук оюндары, спорттук мелдештери да адамды өзүнө тартып, көңүлүн бурбай койбойт. Куш, бүркүт таптоо, тайган агытуу, аны аңга алып чыгып, бөдөнө, чил, улар, түлкү, коён, карышкыр жана башка жаныбарларды алдыруудан өткөн кызык жана татаал иш жок. Туристтер аны жөн эле көрбөстөн, ага катышып өзүлөрүнүн кайратын, шамдагайлыгын, күчүн сыноо мүмкүнчүлүгүн алышат. Кыргыздар тарыхый турмуш шартына байланыштуу байыртадан эле атта ойногон чабандес келишет. Ошондуктан улуттук оюндардын ичинен ат оюндары жана атчандардын мелдештери, ат чабыш, жорго салдырыш, эр эңиш, көк бөрү, кыз куумай, жамбы атмай, аркан тартышмай, жоолук таштамай, ак чөлмөк, алты бакан, селкинчек, ордо ж.б. өрөөндөгү айылдарда ар кандай той-аш, мааракелерге арналып уюштурулуп турат. Кыргыздардын элдик кол өнөрчүлүгүндө кой жүнүнөн, кийизден, кездемеден жасалган көркөм буюмдар көрүнүктүү орундарды ээлейт. Булгаарыдан көөкөр, чанач, сабаа ж.б. жасалат. Илгертеден бери эле ата-бабаларыбыз металлдардан буюмдарды жасаган зергерчилик өнөрү бар экени белгилүү.

Экстремалдуу эс алуунун дагы бир түрү – бул рафтинг. Бул рафталар жана катамарандар менен ылдамдыктын унутулгус сезими жана адреналиндин күчтүү бөлүнүүсү менен коштолгон агыны катуу тоо суулары менен сүзүү. Үйлөмө кайыктар менен көптөгөн татаал босоголуу жана тоскоолдуктуу тоо сууларынын бөлүктөрүнөн өтүү менен туристтер жеке күч жумшоонун рахаты менен кооз капчыгайлардан жана тоо пейзаждарынан унутулгус эстетикалык канааттануу алышат. Рафтинг менен Нарын дарыясы менен алектенсе болот. Сууда сүзүүнүн участкторунун узундугу 25-40 кмге жакын болот.

Трекинг. Туризмдин өрөөндөгү бул түрүнө бардыгынын мүмкүнчүлүгү бар. Трекингдин маршруттары өрөөндүн таң калыштуу ландшафттары: тоо ашуулар, капчыгайлар, тоо көлдөрү, бууракандаган суулар, морендик жана аскалар арасындагы жолдор, ак кар баскан ашуулар аркылуу өтөт. Өрөөндүн жаныбарларынын жана өсүмдүктөрүнүн ар түрдүү дүйнөсүнө аралашуу үчүн трекингдин ар кандай түрлөрүн: жөө, атчан, велотур жана автомобиль менен барса болот.

Жөө жүрүү туризми – бул туризмдин классикасы. Туристтердин өзгөчө кызыктырган, алар жактырган жөө жүрүш, канаттуулардын жашоосуна байкоо жүргүзүү, кино-фото тартуулар, палата шаарчасында жашоо, тоого чыгуу, альпинизм, балык уулоо, ботаникалык экскурсиялар, археологиялык жана палеонтологиялык туризм ж.б. камтыйт. Трекингдин

маршруттары ар түрдүү болуп, конкреттүү туристтердин тобунун кызыкчылыктарына карай түзүлөт. Тректин узактыгы 10-12 күндөн ашпайт. Кайра эле ал туристтердин конкреттүү тобунун каалоосуна жараша болот.

Туризмдин дагы бир түрү “ат туризми”. Атчан туризм жөө туризмдей эле кеңири таралган. Атчан Тянь-Шандын аруу пейзаждарынын ичинде, карагайлуу токойлорунда жана альпы шалбааларында жүрүү кандай рахат. Жүрүш учурунда кыргыздардын байыркы суусундугу – кымыз ичип, жергиликтүү эл менен таанышып, боз үйдө түнөп кетүүгө болот. Кыргызстанда ден соолукту чыңдоочу ыкма кеңири таралган – бул кымыз менен дарылануу.

Ат туризми райондун улуттук, туристтик кыймылынын ажырагыс бир бөлүгү болуп эсептелет. Өрөөндө ат туризми көчмөн элдин тарыхы менен бирге таралган. Маршрут боюнча жайлоодо, таза абада, туристтик жүрүштө ат минип жүрүү активдүү эс алуу саякатына толук жооп берет: ал адамдын бүткүл булчуңдарына жана ички органдарына таасир берип, баарын активдүү иштетет. Туризмдин аталган түрлөрү иш орундарын түзүп, каражат алып келген, эл чарбасынын бир тармагы ошол тармакка дагы жаңы түрлөр кошула берет.

Орто-Нарын өрөөнүндө рекреациялык багытта өзгөчө активдүү пайдаланылуучу бир катар объектилер бар.

Нарын мамлекеттик коругу. Нарын областынын чыгышында, Нарын дарыясынын сол өйүзүн ээлейт. 1983-жылы бугу-маралдарды коргоо үчүн уюшулган. Чоң-Нарын менен Кичи Нарындын кошулган жеринен чыгышты карй 11 км аралыкта баш-талып, Нарын тоонун түндүк бетиндеги токойлуу массивди ээлейт. Коруктун жалпы аянты 26969 ганы түзөт, мындан сырткары ага жанаша жаткан 53388 га аянт коргоо зонасы болуп эсептелет. Коруктан Нарын шаарына чейин 55 км, деңиз деңгээлинен 2200-4320 м бийиктикте. Корук бул аймактагы табигый жаратылыш комплексин өз абалында сактоо максатында уюшулган. Жаныбарлардын 50 түрү, өсүмдүктөрдүн 1870 түрү кездешет.

Мында Кыргызстандын башка аймактарында кездешпөөчү марал бар, андан сырткары тоо эчки, аркар, элик, аюу, карышкыр, илбирс, сүлөөсүн, суусар, тыйын чычкан ж.б. мекендейт.

Өсүмдүктөр карагай, четин, тал, ит мурун, карагай, ак чечек, арча ж.б. өсөт.

Каратал-Жапырык мамалекеттик коругу. 1994-жылы уюшулган. Нарын жана Ак-Талаа райондорунун аймагында, Соңкөлдүн түштүгүндө, Коргоо

тоосунун туш - чыгышында, Кажырты суусунун он курамы болгон Кара-Тал жана Жапырык сууларынын бассейнде жайгашкан. Аянты 5980 га. Коруктун негизги максаты Теңир-Тоого мүнөздүү болгон уникалдуу табигый жаратылыш комплексин (карагай, арча токойлорунун туташ массиви, бадалдар жана шалбаалар) сактоо жана аларга изилдөө байкоо жүргүзүү үчүн түзүлгөн.

Коруктун аймагынын орточо бийиктиги 2500-2600 м, жеринин бети катуу жана орто деңгээлде тилмеленген.

Корукта аркар, илбирс, сүлөөсүн. Канаттуулардан таз жоруу, балта жутар, ителги, жагалмай ж.б. бар.

Салкын-Төр – эс алуу жайы, табигый кооз жер. Нарын шаарынан 12 км чыгышта. Алыш айылынын батыш чет жакасынан башталат. Нарын суусунун сол өйүзүндө жазылыгы 50-60 м келген өндүрдө жайгашкан. Капчыгайынын узундугу 4 кмдей, таманынан суу агат. Нарын эркин экономикалык зонасына баш ийет. Жайкысын мектеп окуучулары, Нарын шаарынын жана районунун эли келип эс алат. Мейманкана, жайкы оюн зоок көрсөтү залы, отургуч столдор менен жабдылган айбанчалары, көлөкөлөп эс алуучу жайлары, кооздолуп жасалган жөө адамдар өтчү машина өтчү көпүрөлөрү ж.б. бар. Бул жер карагай, жапалак арча, табылгы, ыргай, эчки тал, четин, шилби, ит мурун, бөрү карагат, шыбак, шимүүр, альпы өсүмдүктөрү ж.б.га бай.

“Салкын-Төр” мамлекеттик жаратылыш паркынын эс алуу жайына акыркы 5-жыл ичинде келген эс алуучулардын саны жана алардан түшкөн акча каражаты боюнча маалымат.

№	Жылы	Келген эс алуучулардын саны	Түшкөн акча каражаты
1.	2013	4200	42000
2.	2014	3512	52680
3.	2015	5519	80785
4.	2016	5068	94480
5.	2017	4639	101973
Баардыгы:		22938	373918

Ала-Мышык – Ички Тянь-Шандагы Нарын кырка тоосунун батыш тарабы. Нарын менен Ат-Башы өрөөндөрүнүн ортосунда. Негизинен девон, карбон мезгилдеринин аки таш тегинен турат. *Рельефи:* чыгышты көздөй ичкерип, Нарын кырка тоосуна бел баскак (Шаркыратма суусунун өрөөнү) аркылуу кошулат: борбор бөлүгү, бийик, капталдары тик, тектирүү, коолуу; батышы ичкерип басаңдап, Жан-

Булак коктусунан баштап түздүккө "чөгүп" кетет. Түндүк беттериндеги капчыгайларда карагай, бадал түштүгүндө жарым чөлдүү кургак талаа өсүмдүктөрү, чыгышында жана бийик бөлүктөрүндө субальп тулаңы өсөт. Тоо беттериндеги аска таштарда сүрөт-чиймелер, аки таштуу жерлеринде үңкүрлөр бар. Анын эң бийик чокусуна ретрансляциялык телекөрсөтүү станциясы курулган.

Нарнын облусунун батыш тарабындагы Ала-Мышык кырка тоосундугу көп жылдык ийне жалбырактуу карагайлардын түрү орун алган. Алар жылдан жылга сакталып корулуп келет.

Ала-Мышык тоосунда бир канча жайлоолор орун алат. Бийиктиги 3 миң метрден ашык болсо да бул аймакка эс алып келген саякатчылар көп. Андан тышкары тарыхый жерлер орун алган. Алардын сырлары бир канча жылдан бери изилденип келет.

Ат-Башы капчыгайы – Ат-Башы өрөөнүнүн түндүк батышындагы Кошойдун Кара тоосунунун чыгыш бөлүгүн түштүктөн түндүккө кесип өткөн кууш капчыгай. Абсолюттук бийиктиги 1860-1900 м. Узундугу 6 км, туурасы 20-150 м. Капталдары бийик (200-400м), кууш жана тик (50-60°). Капчыгайдын түштүк бөлүгү бир аз жайык, шагыл таш эшилмелери көп. Түндүк тарабы кууш. Ал аркылуу Ат-Башы суусу агат. Антецеденттик типке кирет. Палеозой заманынын кристаллдуу чулу тоо тектеринен турат, түштүк бөлүгүндө палеоген менен неогендин конгломерат жана кумдук чөкмө тоо тектери жатат. Капталындагы күнөстүү майда торпуларда чөл жана жарым чөл өсүмдүктөрү өсөт. Капчыгайда Ат-Башы ГЭСи (40

миң кВтс) курулган. ГЭСтин жанында энергетиктердин Достук шаарчасы бар.

Он-Арча – палеолит доорунун башындагы археологиялык эстелик табылган жер. Бишкек–Нарын автожолунун боюнда, Нарын шаарынан 25 км түн. Тарапта, карьердин үстүңкү бетинен 25 м тереңдикте. 1953-ж. А.П. Окладников баяндап жазган. Табылгалардын ичинде бир жак бети иштетилген таш курал бар. анын бир жак бети ичкертилип, миз чыгарылган, экинчи учу иштетилген эмес, кармоого ыңгайлуу. Орто Азиядагы эң байыркы куралдардын бири болуп эсептелинет.

Жыйынтыктап айтканда азыркы учурда өрөөндө туризмдин абалы туризм секторун өнүктүрүүгө жаңыдан кадам таштап жаткан учуру. Жогоруда айтылып кеткен сөздөрдүн жыйынтыгында өрөөндүн жалаң гана жаратылышына эс алыш үчүн канчалаган туризмдин түрүн өнүктүрсө болот жана азыркы учурда өнүгүп жатат десем жаңылышпайт элем. Болгону аны туура пайдалануу биздин милдет.

Литература:

1. Выходцев И.В. Растительность Тянь-Шано-Алайского горного сооружения. - Ф., 1976.
2. Геологическая изученность СССР. Т. 46. Кыргызская ССР. - Ф., 1979.
3. Климат Киргизской ССР. Под редакцией З.А. Рязанцевой. - Ф., 1965.
4. ОрозгожоевБ.О. Структура и динамика ландшафтных компонентов Центрального Тянь-Шаня. - Ф., 1981.
5. Физическая география Кыргызстана. - Б., 2013.